

IQTISODIYOTDA TALAB VA TAKLIF ELASTIKLIGI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11397404>

TMI “Iqtisodiy xavfsizlik
kafedrası Dotsenti, PhD A.T Umirov.
BIA-72 guruh talaba Xo‘jayorova S.S

Anatatsiya: Ushbu tezis iqtisodiyotda talab va taklifning egiluvchanligi tushunchasini o'rganish, talab va taklifning egiluvchanligiga ta'sir etuvchi omillarni va elastiklikning bozor natijalariga ta'sirini o'rganishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Iqtisodiyot, mikroiqtisodiyot, daromad, narx, daromad, talab, taklif.

Iqtisodiyot va mikroiqtisodiyot iqtisodiyotning²⁵ turli tomonlarini tahlil qiladigan iqtisodiyotning ikkita tarmog'idir. Iqtisodiyot yalpi talab, inflyatsiya, ishsizlik va iqtisodiy o'sish kabi keng mavzularni o'rganib, butun iqtisodiyotga e'tibor qaratadi. U ushbu omillarning o'zaro ta'siri va iqtisodiyotning umumiy ko'rsatkichlariga qanday ta'sir qilishini tushuntirishga harakat qiladi. Mikroiqtisodiyot esa iste'molchilar, ishlab chiqaruvchilar va firmalar kabi alohida iqtisodiy agentlarning xatti-harakatlarini o'rganadi. U ularning resurslarni taqsimlash, narxlar va bozor xatti-harakatlari bo'yicha qarorlarini o'rganadi. Talab va taklifni tahlil qilish orqali mikroiqtisodiyot ushbu individual qarorlar bozorlarning umumiy faoliyatini qanday shakllantirishini tushunishga qaratilgan. Iqtisodiyotning ikkala sohasi ham iqtisodiy tizim va uning murakkabliklarini har tomonlama tushunishda hal qiluvchi ahamiyatga ega .

Talabning egiluvchanligi narx yoki daromad²⁶ darajasining o'zgarishiga talab miqdorining ta'sirchanligini tushunishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Talabning

²⁵ Jonli nashriyotchilar. "Siz doimo bilishni xohlagan mikroiqtisodiyot asoslari". Amlan Rey, Jonli nashriyotlar, 17.08.2022

²⁶ Inzomul Sepoy. "Mikroiqtisodiyot tamoyillari". Sepoy nashrlari, 15/8/2019

egiluvchanligi talabning ushbu o'zgarishlarga nisbatan sezgirligini o'lchaydi va u iste'molchilarning xatti-harakatlari va bozor natijalariga potentsial ta'sirni aniqlaydi. Elastiklikni uchta asosiy turga bo'lish mumkin: talabning narx egiluvchanligi, talabning daromad egiluvchanligi va talabning o'zaro narx egiluvchanligi. Talabning narx egiluvchanligi narxning bir foizga o'zgarishi natijasida talab miqdorining foiz o'zgarishini o'lchaydi. Talabning yuqori narx egiluvchanligi iste'molchilar narxlarning o'zgarishiga juda sezgir ekanligini va talabning elastikligini ko'rsatadi. Aksincha, talabning past narx egiluvchanligi iste'molchilar narxlarning o'zgarishiga kamroq javob berishini va talabning egiluvchanligini ko'rsatadi. Boshqa tomondan, talabning daromad egiluvchanligi, daromadning bir foizga o'zgarishi sababli talab miqdorining foiz o'zgarishini o'lchaydi. Bu iqtisodchilarga iste'molchi xulq-atvori asosida tovarlar normal yoki past ekanligini tushunishga yordam beradi. Nihoyat, talabning o'zaro narxlardagi egiluvchanligi boshqa tovar narxining bir foizga o'zgarishi natijasida bir tovarga talab miqdorining foiz o'zgarishini o'lchaydi. Bu tovarlar o'rnini bosuvchi yoki to'ldiruvchi ekanligini aniqlashga yordam beradi. Iqtisodiyotda talabning egiluvchanligining ushbu har xil turlarini tushunish iqtisodchilarga siyosat o'zgarishlari, iste'molchilarning xohish-istaklarining o'zgarishi va bozor dinamikasi ta'sirini tahlil qilish imkonini beradi va umuman iqtisodiyot haqida asosli qarorlar va prognozlar qabul qiladi.

Talabning egiluvchanligi mikroiqtisodiyotning²⁷ asosiy tushunchasi bo'lib, talabning narx o'zgarishiga yoki boshqa determinantlarga javob berish qobiliyatini o'lchaydi. Bu iste'molchi xatti-harakatlari va bozor dinamikasini tushunish uchun muhim vositadir. Elastiklikni uch turga bo'lish mumkin: talabning narx egiluvchanligi (PED), talabning daromad egiluvchanligi (YED) va talabning o'zaro narxlardagi egiluvchanligi (XED). PED narxning foiz o'zgarishiga javoban talab miqdorining foiz o'zgarishini o'lchaydi, elastik talab yuqori darajada javob beradigan talabni va elastik talab kamroq javob beradigan talabni ko'rsatadi. YED daromadning foiz o'zgarishiga javoban talab miqdorining foiz o'zgarishini o'lchaydi,

²⁷ Frank Opuni. "Mikroiqtisodiyot asoslari. Talab va taklif tahlilining asosiy asoslari." GRIN Verlag, 28.11.2017

bu daromad va talab o'rtasidagi bog'liqlikni ochib beradi. Nihoyat, XED ikki tovar o'rtasidagi o'rnini bosish yoki bir-birini to'ldirish darajasini aks ettiruvchi boshqa tovar narxining foizli o'zgarishiga javoban bitta tovarga talab miqdorining foiz o'zgarishini o'lchaydi. Talabning egiluvchanligini tushunish bozor xatti-harakatlari haqida qimmatli tushunchalarni beradi, bu esa firmalarga asoslangan narxlar, ishlab chiqarish va marketing qarorlarini qabul qilish imkonini beradi.

Iqtisodiyotda talabning egiluvchanligiga²⁸ ta'sir qiluvchi omillar talab miqdorining narx o'zgarishiga yoki boshqa determinantlarga ta'sirchanligini tushunish uchun juda muhimdir. Muhim omillardan biri bu bozorda o'rinbosarlarning mavjudligi. Muayyan tovar yoki xizmat uchun ko'plab yaqin o'rinbosarlar mavjud bo'lsa, iste'molchilar tanlash uchun ko'proq imkoniyatlarga ega bo'lib, bu tovar yoki xizmatga bo'lgan talabni yanada elastik qiladi. Masalan, Apple iPhone smartfonlari bozorida Samsung, Google Pixel va Huawei kabi ko'plab raqobatchilarga ega, bu esa iste'molchilarga narx va xususiyatlarga qarab muqobil variantlarga o'tish erkinligini beradi. Yana bir omil - bu tovarning zarurligi yoki hashamatliligi. Asosiy oziq-ovqat yoki sog'liqni saqlash kabi ehtiyojlar noegiluvchan talabga ega, chunki iste'molchilar narxlarning o'zgarishiga kamroq javob beradilar, chunki bu tovarlar muhim deb hisoblanadi. Aksincha, yuqori darajadagi moda yoki hashamatli avtomobillar kabi hashamatli tovarlar elastik talabga ega, chunki agar narxlar ko'tarilsa, iste'molchilar bunday tovarlarga bo'lgan talablarini osongina kamaytirishi mumkin. Bundan tashqari, talabning daromad egiluvchanligi ham talabning egiluvchanligida muhim rol o'ynaydi. Oddiy tovarlar uchun daromadning o'sishi talabning oshishiga olib keladi, past darajadagi tovarlar uchun esa daromadning o'sishi talabning pasayishiga olib keladi. Bu omillarning barchasi ishlab chiqaruvchilarning qaror qabul qilish jarayonlariga va Iqtisodiyotga davlat siyosatining aralashuviga ta'sir etuvchi talabning egiluvchanligini aniqlash uchun o'zaro ta'sir qiladi.

²⁸ Yair Listokin. "Huquq va makroiqtisodiyot". Turg'unliklarni huquqiy himoya qilish, Garvard universiteti nashriyoti, 3/11/2019

Mikroiqtisodiyotda talabning egiluvchanligiga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri o'rnini bosuvchi tovarlarning mavjudligidir. Muayyan mahsulot uchun ko'plab o'rinbosar tovarlar mavjud bo'lganda, iste'molchilar tanlash uchun ko'proq imkoniyatlarga ega bo'ladilar va agar original mahsulot narxi oshsa, muqobil mahsulotlarga osongina o'tishlari mumkin. Bu asl mahsulotga bo'lgan talabni yanada elastik qiladi, chunki narxning kichik o'zgarishi ham talab miqdorining sezilarli o'zgarishiga olib kelishi mumkin. Boshqa tomondan, agar mahsulotning o'rnini bosadigan tovarlar kam bo'lsa yoki umuman bo'lmasa, iste'molchilarning imkoniyatlari cheklangan bo'lib, uning narxi oshgan taqdirda ham mahsulotni sotib olishda davom etishlari mumkin. Bu mahsulotga bo'lgan talabni yanada elastik qiladi, chunki narxning katta o'zgarishi ham talab miqdorining sezilarli o'zgarishiga olib kelmasligi mumkin. Shuning uchun o'rnini bosuvchi tovarlarning mavjudligi talabning elastikligiga ta'sir qiluvchi muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jonli nashriyotchilar. "Siz doimo bilishni xohlagan mikroiqtisodiyot asoslari". Amlan Rey, Jonli nashriyotlar, 17.08.2022
2. Inzomul Sepoy. "Mikroiqtisodiyot tamoyillari". Sepoy nashrlari, 15/8/2019
3. Frank Opuni. "Mikroiqtisodiyot asoslari. Talab va taklif tahlilining asosiy asoslari." GRIN Verlag, 28.11.2017
4. Yair Listokin. "Huquq va makroiqtisodiyot". Turg'unliklarni huquqiy himoya qilish, Garvard universiteti nashriyoti, 3/11/2019
5. Jumaniyazov Inomjon To'raevich, Abdullaev Aybek Nazarbaevich, Sabirov Mirza Qilichbayevich, & Shavkat Bayramovich Babaev. (2024). Importance of social principles of sovereign wealth funds. *Global Scientific Review*, 26, 46–54.
6. Mamatkarimov X. A. U., Qobulov X. A. Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda davlat byudjetidan foydalanish // *Science and Education*. – 2022. – T. 3. – №. 2. – C. 1476-1481.